ਕੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਏ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ

[ਵਲੋਂ–ਸ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਐਸ-ਸੀ., ਕਸ਼ਮੀਰ]

ਜਿਥੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਬਤ ਹੋਰ ਬੜੀਆਂ ਗ਼ਲਤ-ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਹਨ, ਓਥੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਪੈਂਤੀਸ ਅੱਖਰੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਗ਼ਲਤ-ਫ਼ਹਿਮੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਆਮ ਪੰਥ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੋਂ ਬਣਾਏ ਤੇ ਪੈਂਤੀ ਪਰਚਲਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਹਾ ਕਿ 'ਨਕਲੀ ਸਿਖ ਪ੍ਰਬੋਧ'' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :–

"ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਖਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬੰਗਾਲ ਦੇਸ ਦੇ ਬੰਗਾਲੀ, ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਮਦਰਾਸੀ, ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ, ਅਰਬ ਦੇ ਅਰਬੀ ਪਰਸਿੱਧ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਪਰਗਟ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਸੀ ਜਾਂ ਕੌਮੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਤੇ ਓਹ ਧਾਰਮਕ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ਼

ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਰਚੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਣਮਾਲਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਵੀ ਸਦਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਰਚੀ... ... ...।

ਦੋਹਿਟਾ :- ਬਾਵਨ ਤੇ ਪੈਂਤੀ ਕਰੇ,
ਅੱਖਰ ਧਰ ਮਨ ਰੋਂਪ।
ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤਿਹ ਧਰਾ,
ਅਮਰ ਦੇਵ ਕੋ ਸੌਂਪ।

ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਪੁਸਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ੧. ਓਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ੨. ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਦੇ ੫੨ ਅੱਖਰ ਕਟ-ਵਢ ਕੇ ਬਣੀ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਬਾਵਨ ਤੇ ਪੈਂਤੀ ਕਰੇ।"

ਇਹ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਬਣੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀ। ਜਿਹੜੇ ੫੨ ਅੱਖਰ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਿਛੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਸ਼ੰਕਾ ਡਾਕਟਰ ਸਿਦੇਸ਼ਵਰ ਵਰਮਾ ਜੀ M. A., D. Litt, ਜੋ

ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਆਪ ਹੀ ਹਨ, ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਤਫ਼ਾਕ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ :–

"The relation of Gurmukhi to 'Hindi' is only a popular opinion, which is scientifically unsound; because Hindi at the time of the Gurus, was not written in Devnagri characters. The present Hindi script is very recent and Gurmukhi has nothing to do with it."

"ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਪਰਸਿਧ ਰਾਇ ਉਪਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਹਿੰਦੀ ਦੇਵ-ਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀ। ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਲਿਪੀ ਬੜੀ ਨਵੀਂ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪਰ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ-ਵੱਢ ਕੇ ਬਣੀ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਹਿਲੋਂ ਜੰਮੀ ਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਪਿਛੋਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਇਕ ਮੁਗ਼ਾਲਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਧੀ (daughter) ਹੈ। ਦਰ-ਅਸਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ; ਪਰ ਜੇ ਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਚਾਚੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਰਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ ਤਾਂ ਕਿਥੋਂ ਨਿਕਲੀ? ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲੰਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੰਡੇ ਹੀ ਪਰਚਲਤ ਸਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਵੱਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਵੇਖੋ Govt. of India, Publication; 'The Linguistic Survey of India, Vol ix, Part 1, P 624, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

"The true alphabet of the Punjab is known as the Landa or 'clipped'. It is connected with the Mahajani character of Northern India......Vowel signs in it are frequently omitted. It is said that in the time of (Guru) Angad, the second Sikh Guru (1538-1552 A. D.) this Landa was the only alphabet employed in the Punjab for writing the vernacular. Angad found that Sikh hymns written in Landa were liable to be missed and he accordingly improved it by borowing signs from the Devnagri alphabet (then only used for Sanskrit manuscripts) and by polishing up the forms of the latters, so as to make them fit for recording the scriptures of the Sikh religion.....................................

"ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਠੀਕ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਲੰਡੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਉਤਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਮਹਾਜਨੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ—ਜੋ ਕਿ ੧੫੩੮ ਤੋਂ ੧੫੫੨ ਈਸਵੀ ਤਕ ਦੂਜੇ ਸਿਖ-ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ—ਇਹੋ ਇਕੋ ਲੰਡੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀਆਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਲੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਲਗਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੈ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧ ਲਿਆ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾ

ਸਵਾਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਣ ਦੇ ਠੀਕ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲਿਆ।"

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਅੱਖਰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨਗੀ ਹੋਈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ (ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਅੱਖਰ) ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੜੇ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਟਾਕਰੀ ਅਤੇ ਲੰਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਾਰਦਾ (ਕਸ਼ਮੀਰੀ) ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਸਨ, ਲੰਡੇ ਤੇ ਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਇਤਨੇ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸ਼ਾਰਦਾ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਾਵਟ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਡਾਕਟਰ ਵਰਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ :—

"The greater resemblance with Sarada seems to be the Co incidence of the common Standard Devnagri to which both Takri and Landa were adapted, if it is proposed to derive Gurmukhi from Sarada, the burden of proof rests on the proposer........"

"ਸ਼ਾਰਦਾ ਨਾਲ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ) ਵਧੇਰੇ ਇਕ-ਰੂਪਤਾ ਉਸ ਆਮ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਇਤਫ਼ਾਕੀਆ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਲ ਟਾਕਰੀ ਤੇ ਲੰਡੇ ਦੋਵੇਂ ਅਨਕੂਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਰਦਾ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣਾ ਉਹਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।"

ਡਾਕਟਰ ਵਰਮਾ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੀ ਚਿੱਠੀ ਉਪਰ Government Epigraphist ਵਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ

ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰੀ 120-1/718 695 dated 31st May 1929 ਵਿਚ ਇੰਜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ :–

"Perhaps you are aware that the Guru Sahib who invented the Gurmukhi script stayed in Kangra for a long time and that Takri is the script of the Kangra Valley, just as Sarada is of the contiguous valley of Kashmir. They are allied to the Gupta Script...........In the Sarada, the metre and the upper lines are given as is the case in Gurmukhi. Lande omits them and hardly gives the exact or proper forms of letters."

"ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਬਣਾਏ, ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਵਾਦੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਟਾਕਰੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਵਾਦੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਸ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਪੀਆਂ ਗੁਪਤਾ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ । ਸ਼ਾਰਦਾ ਵਿਚ ਮੀਟਰ ਤੇ ਉਪਰਲੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ; ਲੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੁਪਤ ਹਨ ਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਠੀਕ ਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਲੰਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਾਰਦਾ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਡਾਕਟਰ ਵਰਮਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ :–

"Congratulations ! after all your conjecture turns out to be more correct. Gurmukhi is not allied to Lande."

("ਵਧਾਈਆਂ ! ਆਖ਼ਰ ਤੁਹਾਡਾ ਅਨੁਮਾਨ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤਕ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੋਂਦਾ ਹੈ; ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਲੰਡਿਆਂ ਨਾਲ

ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।")

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੂਜਾ ਆਮ ਖ਼ਿਆਲ ਵੀ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲੰਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਦਾ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਥਾਂ ਦੀ ਥੁੜੋਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਕਤ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾ ਤੇ ਹਿੰਦੀ (ਦੇਵਨਾਗਰੀ) ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਲੰਡੇ ਜਾਂ ਨਾਗਰੀ ਵਿਚੋਂ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਦਾ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਰਦਾ, ਜੋ ਉਸ ਵਕਤ ਪਰਚਲਤ ਸੀ ਤੇ ਮਾਤਰਾਂ ਸਹਿਤ ਸੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਬਣਾਣ ਵਿਚ ਮੁਖ ਰਖੀ ਹੋਵੇ।

ਹੁਣ ਇਹ ਸਵਾਲ ਰਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਈ। ਜੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਤਅੱਲਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਏ ਸਨ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਵੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੋਂ ਬਣਾਏ ਹੋਣ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਹੈ ਕਿ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਪੱਟੀ ਮਹੱਲੇ-ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪੂਰੇ ੩੫ ਅੱਖਰ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ੩੫ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੈਸੇ ਊੜਾ, ਈਵੜੀ, ਆਇੜਾ......। ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ੩੫ ਅੱਖਰੀ ਆਪ ਨਾ ਬਣਾਈ ਹੋਂਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪੱਟੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ, ਤੇ ੩੫ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਛੰਦਾ-ਬੰਦੀ ਵਿਚ ਪਾਂਦੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਪੈਂਤੀ ਸੱਸੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਅੱਖਰ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਯਾਦ ਕਰਾਣ ਲਈ ਅਗੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ—

"ਸਸੈ ਸੋਇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਜਿਨਿ ਸਾਜੀ........"

ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ੩੫ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੋਂ ਬਣਾਏ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਕਿ ਮਹੱਲੇ-ਪਹਲੇ ਦੀ ਪੱਟੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ।

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਉਪਰਲੀ ਪੱਟੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਵਾਕਿਆ ਈ ਗੁਰੂ-ਬਾਬੇ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਬਣਾਏ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ-ਬਾਬੇ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ-ਪਹਿਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਬੱਧਾ। ਜੇ ਓਹ ਆਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਤਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਦੂਜੇ ਜੇ ਲੰਡੇ ਜਾਂ ਟਾਕਰੀ ਅੱਖਰ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਲਗਾਂ ਯਾ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਂ ਇਤਨਾ ਝੰਬੇਲਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਵਕਤ ਤੋੜੀਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀ "ਬਾਲੇ" ਵਾਲੀ ਕੁਝ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਨੇ ਪਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਹੱਥ-ਲਿਖੀ "ਬਾਲੇ" ਦੀ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ-ਪੱਤਰੀ ਬਾਬਤ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

"ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਕਹਿਆ: ਪੈੜਾ, ਇਹੁ ਅਸਾਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦੇਹਿ । ਪੈੜੇ ਕਹਿਆ : ਭਲਾ ਜੀ ਕਾਗਜ਼ ਮੰਗਾਵੋ ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿਖਾਏ ।

ਉਪਰਲੇ ਸੰਖੇਪ ਲੇਖ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲੇਗਾ—ਕਿ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਰਹੇ—ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਪਰਚਲਤ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵਧ ਇਹ ਪਰ-ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਘੜ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਪਰਪੱਕ ਕੀਤਾ ।

ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਉਮਰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ੫੦ ਵਰ੍ਹੇ ਜਾਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਹੋਰ ਵਧਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋੜੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਬਣਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ । ਹੈਰਾਨਗੀ ਹੋਂਦੀ ਕਿ ਓਹ ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਵੱਡ-ਮੁੱਲਾ ਕੰਮ, ਆਪਣੇ ਮੁਬਾਰਕ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਕਰਦੇ ।

ਇਹ ਸੰਖੇਪ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਮੈਂ ਪੰਥ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ Research (ਖੋਜ) ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕੀ ਉਮੈਦ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਸੱਜਨ ਇਸ ਲੜੀ ਨੂੰ

ਪਕੜ ਕੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਣਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਮਾਦਰੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਦੀ ਉਮਰ ਵਧ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਅਸਚਰਜ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲ ਜਾਵੇ । ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਢੂੰਢਣ ਦੀ ।

ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਚ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਗ਼ਲਤ-ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਮਤਲਬੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਲਈ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲੇਖ ਵਿਚ ਫਿਰ ਦਸਾਂਗਾ ਕਿ ਓਹ ਕਿਹੜੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਰੂਹਾਨੀ ਅੰਤੜੀਆਂ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਵਾਂਙ ਟੁਕ ਟੁਕ ਕੇ ਖਾ ਤੇ ਸੁਟ ਰਹੀ ਹੈ ।